

Osmanlı Türkçesinde Bir Aslına Çeviri Örneği: François Coppée'nin *La Tête de la Sultane* Başlıklı Manzumesi ve *Hikâye-i Feth* Başlıklı Çevirisi

Eshabil Bozkurt*

Öz

Bu makalede François Coppée'nin *La Tête de la Sultane* başlıklı manzumesi ve Hüseyin Nâzım'ın *Hikâye-i Feth* başlığıyla Osmanlı Türkçesine çevirisi, Sündüz Öztürk Kasar tarafından ileri sürülen “özde çeviri” ve “aslına çeviri” kavramları bağlamında incelenmiştir. İncelenmek üzere adı geçen eserlerin seçilme nedeni, manzumenin ve çevirisinin belirtilen kavramlar bağlamında incelenmemiş olmasıdır. Bu kavramlardan hareketle Coppée'nin Fransızca manzumesi, üretildiği kültürde özgün bir eser olarak kabul edilse de -Osmanlı tarihine ait bir olayı ve Osmanlı kültürüne ait özellikleri içerdiği için- eserin oluşturulma sürecinde zihinsel bir çeviri sürecinden geçtiğini söylemek mümkündür. Yapılan incelemede özde çeviri şairinin, manzumesini nasıl bir zihinsel çeviri işleminden geçirdiği, aslına çeviri yapan çevirmenin de özde çevirinin hangi kısımlarını değiştirerek ve hangi kısımlarını çevirmeyip atarak aslına çeviri yaptığı tespit edilmiştir. Coppée'nin anlattığı bazı olayların Türk kültürüne uymadığı ve dolayısıyla da Nâzım tarafından bu kısımların çevrilmediği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: François Coppée, *La Tête de la Sultane*, Hüseyin Nâzım, *Hikâye-i Feth*, özde çeviri, aslına çeviri.

* Dr., Bağımsız araştırmacı, İstanbul/Türkiye, eshabilbozkurt@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2577-5315.

An Example of Retro-translation into Ottoman Turkish: François Coppée’s Poem Titled *La Tête de la Sultane* and Its Translation Titled *Hikâye-i Feth*

Abstract

In this article, François Coppée’s poem *La Tête de la Sultane* and its translation into Ottoman Turkish by Hüseyin Nâzım titled *Hikâye-i Feth* were analysed within the framework of “watermark translation” and “retro-translation” propounded by Sündüz Öztürk Kasar. The reason why the aforementioned works were selected for analysis is that this poem and its translation have not been analysed within the framework of the stated concepts. Based on these concepts, it is possible to say that although the poem in French by Coppée is considered an original work in the culture in which it was produced -since it contains an event from Ottoman history and features belonging to Ottoman culture- it went through a mental translation process during the creation of the work. In the analysis focusing on the concepts of “watermark translation” and “retro-translation”, how the poet of watermark translation goes through a mental translation process was examined, in addition to determining which parts of the retro-translation were changed or eliminated. It was revealed that some of the events narrated by Coppée were not suitable for Turkish culture and therefore these parts were not translated by Nâzım.

Keywords: François Coppée, *La Tête de la Sultane*, Hüseyin Nâzım, *Hikâye-i Feth*, watermark translation, retro-translation.

1. Giriş

Asıl adı François Edouard Joachim Coppée olan ve 19. yüzyıl Fransız edebiyatının önemli isimlerinden biri olan François Coppée¹ 1842-1908 yılları arasında yaşamıştır. 1864 yılında şiir yazmaya başlar. Parnasizm akımının önde gelen temsilcilerindedir. Savaş Bakanlığında ve senato kütüphanesinde çalışır. 1878 yılında Comédie Française'de arşivci olarak çalışmaya başlar. 1884'te Fransız Akademisine (Académie Française) seçilince kamu görevinden emekliye ayrılır. Özellikle fakir ve mütevazı kesimin şairi olarak bilinen Coppée; roman yazarı, şair ve oyun yazarı olarak birçok eser vermiştir. *Le Reliquaire* (1866), *Intimités* (1867), *Poèmes modernes* (onlar arasında: *L'Angelus*, *Le Père*, *La Grève de forgerons*) (1867-1869), *Les Humbles* (1872), *Le Cahier rouge* (1874), *Olivier* (1875), *L'Exilée* (1876), *Contes en vers* (1881), *Poèmes et récits* (1886) başlıklı eserleri şiirlerine; *Le Passant* (1869), *Deux Douleurs* (1870), *Fais ce que Dois* (1871), *L'Abandonnée* (1871), *Les Bijoux de la Délivrance* (1872), *Le Rendez-Vous* (1872), *Prologue d'Ouverture pour les Matinées de la Gaîté* (1874), *Le Luthier de Crémone* (1876), *La Guerre de Cent Ans* (1877), *Le Tresor* (1879), *La Bataille d'Hernani* (1880), *La Maison de Molière* (1880) başlıklı eserleri oyunlarına ve *Une Idylle pendant le siège* (1874), *Toute une jeunesse* (1890), *Les Vrais riches* (1892), *Le Coupable* (1896), *Mon franc-parler* (1893-1896), *La Bonne Souffrance* (1898) düzyazı türünde verdiği eserlerine örnek gösterilebilir. Coppée'nin *Le Coupable* (*Suçlu*, roman), *Toute une Jeunesse* (*Gençlik*, musavver edebi roman, Osmanlı Türkçesine çeviri), *Le Luthier de Crémone* (*Kremonlu Kemancı*, oyun) gibi bazı eserleri Türkçeye çevrilmiştir.

Türk edebiyatında Coppée'den etkilenen sanatçılar olduğunu ve Tevfik Fikret'in Coppée'den etkilenen bu *Türk* sanatçıların başında geldiğini belirten Kemal Özmen, *Modern Türk Şiirinde Fransız Etkileri* adlı kitabında Fikret'in, Coppée'nin “seçkin bir manzum-nesir” kullanan şiir yazma üslubunu taklit ettiğini, öykülemeye dayalı biçemle şiir anlayışına yeni özellikler eklediğini belirterek toplumsal içerikli şiirlerinde de Coppée etkisinin görüldüğünü söyler².

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere Fikret, Coppée'nin hem üslubundan hem de işlediği konulardan etkilenmiştir. Bu etkilenmeyi ele alan bilimsel çalışmalardan biri de Hacer Gülşen'e aittir. “Demircilerin Grevi” Şiiri ve Tevfik Fikret'te François Coppée Tesiri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalesinde

1 François Coppée hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/francois-coppee?fauteuil=10&election=21-02-1884>

2 Kemal Özmen, *Modern Türk Şiirinde Fransız Etkileri*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016, s. 72.

Gülşen, Coppée'nin Türk kültür ve edebiyat dizgesinde özellikle Servet-i Fünûn sanatçılarının çok sevdiği bir şair olduğunu ve Fikret'in sosyal içerikli şiirlerinde Coppée'den izlerin görüldüğünü söyler³. Servet-i Fünûn Dönemi'nde yaşayan ve o dönemin sanatçıları ve eserleri üzerine "Kadri" imzasıyla yazılar yazan Mahmut Sadık, Coppée hakkında da bir yazı kaleme alır. Servet-i Fünûn dergisinin 301. sayısında yazdığı "Fransuva Kope [François Coppée]" başlıklı yazısında, o dönem sanatçıları ve mütalaacıları içerisinde Coppée'nin adını ilk defa duyduğunu söyleyecek bir zat olmadığı belirterek şairin 1866 yılında, yani henüz yirmi dört yaşındayken *Le Reliquaire* adlı ilk "mecmua-i eşârını [şiir mecmuası]" sonrasında *Les Intimités* adlı eserini yayımlayarak edebiyatçıları arasında kendine önemli bir yer edindiğini söyler⁴. Fikret, sadece Servet-i Fünûn Dönemi'nin değil tüm Türk edebiyat tarihinin önemli isimlerinden biridir. Coppée'nin Türk kültür ve edebiyatı ile ilişkisi sadece Fikret gibi Türk yazar ve şairleri üslup ve/veya içerik bakımından etkilemesiyle sınırlı değildir. Coppée'nin bir de Türk tarihini konu alan ve bu makalenin temel inceleme nesnesi olan bir özde çeviri manzume kaleme alması, şairin Türk kültürüne ve tarihine duyduğu ilgiyi de göstermektedir.

Coppée'nin manzumesinde anlattığı olay, metnin kurgusal bir metin olduğunu göstermektedir. Olay, gerçekte yaşanmamıştır, ancak metinde adı geçen tarihi şahsiyetler gerçekte yaşamış ve müspet ya da menfi bir şekilde Osmanlı tarihinde boy göstermiş kişilerdir. Olayın kurgusal olduğu, Sultan Mehmet'in herhangi bir cariyesini idam ettirmesinden bahseden hiçbir tarihi kaynak bulunmaması ve manzumede olayın geçtiği mekânın Bursa olmasından da anlaşılmaktadır. Manzumede olay Bursa'da saray ve çevresinde geçmektedir. Olay sonrası yeniçeriler, gereken moral ve motivasyonu sağlayarak İstanbul'u fetih için hazır hâle gelmiştir. Gerçekte ise İstanbul'un fetih hazırlıkları Edirne'de yapılmıştır. İstanbul'un fethi ile ilgili aşağıdaki alıntıda önemli bilgiler verilmiştir:

"II. Mehmet, fetih hazırlıklarına Edirne'de başlamıştır. Nitekim bunun için öncelikle Edirne tophanesini genişletmiştir. İstıranca Dağları'ndaki günümüzde Demirköy olarak adlandırılan yer ile Sofya'nın güneyinde yer alan Samakof'da olan demir madenlerini işleterek, buralardan çıkarılan demirleri Edirne'ye getirtmiş ve

3 Hacer Gülşen, "Demircilerin Grevi' Şiiri ve Tevfik Fikret'te François Coppée Tesiri Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 49, 2013, s. 185-187.

4 Kadri [Mahmut Sadık], "Fransuva Kope [François Coppée]", *Servet-i Fünûn*, sayı 301, 1896, s. 223b-c.

buraya getirttiği en yetkin ustalara o tarihe kadar dünyanın hiçbir yerinde yapılmayan, görkemli toplar dökürmüştür”⁵.

Yukarıdaki alıntıda adı geçen Demirköy, günümüzde Kırklareli sınırları içerisinde bulunan bir ilçe olup fetihle kullanılan topların döküldüğü yerin kalıntıları halen ziyaret edilebilmektedir. Bir çağ kapatıp yeni bir çağ açacak olan fetih için Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusu, 1453 yılı ilkbaharında Edirne'den İstanbul'a doğru hareket etmiş ve şehri kuşatıp kısa sürede büyük bir başarı elde etmiştir.

2. “Özde Çeviri” ve “Aslına Çeviri” Kavramları

“Özde çeviri” ve “aslına çeviri”, çeviribilim dünyasına Sündüz Öztürk Kasar tarafından kazandırılmış kavramlardır. Öztürk Kasar, 2012 yılında *Défis et enjeux de la médiation interculturelle* adıyla yayımlanan kitapta yer alan “Traduction de la ville sous le point de vue sémiotique: Istanbul à travers ses signes en trois langues [Göstergebilim Bakış Açısından Kent Çevirisi: Üç Dildeki Göstergelerinin Anlatımıyla İstanbul]” başlıklı çalışmasında, sonradan Türkçeye “özde çeviri” olarak aktardığı bir kavram olan “traduction en filigrane” terimini önerir. Öztürk Kasar özde çevirinin “yayınlanmış olduğu yerel dil bağlamında özgün eser olarak üretilmiş ancak özünde zihinsel bir çeviri işleminin yer aldığı bir ürüne işaret ettiğini” yani “eserin oluşturulduğu ve sunulduğu dil ve kültürün eserin yansıttığı dil ve kültürden farklı olduğunu: yazarın yapıtını oluştururken bir dilden diğerine, bir kültürden diğerine zihninde gerçekleştirdiği bir çeviri işlemi aracılığıyla geçtiğini ve bu zihinsel çeviri işleminin tıpkı kâğıt paraların dokusundaki filigran gibi metnin dokusunda bir iz bıraktığını”⁶ ifade etmektedir. Özde çeviri kavramının daha önce hiçbir çalışmada ele alınmayan yeni bir kavram olduğunu ve “sözde çevirinin ters köşesi” olduğunu belirten Öztürk Kasar'a göre “sözde çeviri” çeviri olarak yayınlanmış ancak gerçekte özgün yapıt olan bir metni işaret ediyorsa, özde çevirinin de özgün yapıt olarak yayınlanmış ancak özünde zihinsel bir çeviri işleminin yer aldığı ve bu zihinsel çeviri işleminin metinde bir takım izler bıraktığı ‘çevrilmiş’ bir yapıt işaret etmektedir.”⁷ Öztürk Kasar özde çeviri kavramını şu iki grupta ele almaktadır:

5 Sabri Can Sannav, “Dünden Bugüne Balkanlarda Bir Başkent: Edirne ve Edirne’de Yaşam”, *Electronic Turkish Studies*, cilt 14, sayı 7, 2019, s. 3927 (Peremeci, 1939, s. 16’dan aktaran Sannav).

6 Öztürk Kasar, *a.g.e.*, 2020, s. 2.

7 *a.g.e.*, s. 4.

“1) Öz bağlamdan yabancı bağlama giden özde çeviriler: Bu öbekte, diasporada/yurt dışında yaşayan yazarların kendisine ait ama kendisinden uzakta kalmış bir diyarı, içinde bulunduğu yabancı dil ve kültür bağlamına taşıyan özde çeviri ürünleri söz konusudur.

2) Yabancı bağlamdan öz bağlama giden özde çeviriler: Bu öbekte, yabancı bir diyara ait gerçeklikleri, kendisiyle aynı dili ve kültürü paylaşanlara anlatmak isteyen yazarların ürettiği özde çeviriler yer almaktadır.”⁸.

Öz bağlamdan yabancı bağlama giden özde çeviriye, Emine Sevgi Özdamar’ın 1991 yılında Almanya’da *Das Leben ist eine Karawanserei* başlığıyla Almanca olarak yayımladığı romanını; yabancı bağlamdan öz bağlama giden özde çeviriye de Jason Goodwin adlı İngiliz yazarın 2006 yılında *Janissary Tree* başlığıyla İngiliz olarak yayımladığı romanını örnek göstermektedir. Özde çeviri kavramı üzerine çalışırken bu kavramdan hareketle “dolaylı özde çeviri” ve “aslına çeviri” gibi iki yeni kavramı öne sürme gerekliliğinden bahseden Öztürk Kasar, özde çeviri metinden başka dillere yapılan çeviriyi “dolaylı özde çeviri” olarak tanımlarken özde çeviri metinden çıkış diline yapılan çeviriyi ise “aslına çeviri”⁹ olarak tanımlamaktadır.

Öztürk Kasar, 2022 yılındaki bir çalışmasında özde çeviri kavramı için altı kategorili bir tipoloji¹⁰ önermiştir. Birinci kategoriye yukarıdaki alıntıda değinilmiştir. “Metinlerin üretim motivasyonlarına göre” oluşturulan özde çeviri türleri şunlardır: olumlayıcı özde çeviri, deşilleyici özde çeviri, betimleyici özde çeviri, taklit edici özde çeviri, düzeltici özde çeviri, öğretici özde çeviri. Metin türüne göre özde çeviriler; yazınsal özde çeviri (kurgusal ya da kurgusal olmayan), yarı yazınsal özde çeviri ve yazınsal olmayan özde çevirilerdir. Diğer bir kategori ise metnin zamansallığına göre eşzamanlı özde çeviri ve artzamanlı özde çeviridir. Beşinci kategoriye “metnin gönderme yaptığı kent, bölge ya da ülkenin sayısına göre” tekli özde çeviri ve çoklu özde çeviri oluşturmaktadır. Altıncı ve son kategoriye ise kapsamları açısından sınıflandırılan bütüncül özde çeviri ve kısmi (kesimsel) özde çeviri örneği oluşturmaktadır¹¹. Özde çeviri kavramı üzerine son yıllarda ülkemizde yapılan bilimsel çalışma¹² sayısı artış göstermektedir.

8 a.g.e., s. 4-5.

9 a.g.e., s. 7.

10 Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk Kasar, 2022.

11 Sündüz Öztürk Kasar, “Çeviri Göstergebilimi Merceğinden Özde Çeviri Metinlerin Sınıflandırılması”, 29 September-1 October 2022 BAİBÜ – ICASTIS, 2022, s. 1-2.

12 Bu kavram üzerine yapılan bazı bilimsel çalışmalar için bkz. Öztürk Kasar, 2012, 2020, 2022; Öztürk Kasar ve Çelik 2021a, 2021b; Öztürk Kasar ve Sırkıntı, 2021; Tuna, 2020...

3. Özde Çeviri ve Aslına Çeviri Metinlerde Geçen Özel Adlar

Makalenin bu bölümünde özel adların kaynak metinde nasıl geçtiği ve erek metne nasıl aktarıldığı tablolar¹³ halinde verilecektir. Çalışmada özde çeviri olan kaynak metin “KM”, aslına çeviri olan erek metin ise “EM” şeklinde gösterilecektir. Tablolarda yer alan adlar, KM’de geçtiği sıraya göre listelenmiştir. Metinlerde geçen özel adlar “kişi adları”; “halk, topluluk ve toplum adları” ve “coğrafi oluşum ve yer adları” olmak üzere üç alt grupta tablolar halinde verilecek ve ayrıca bir de “Fransızca kaynak metinde geçen Türkçe sözcükler” başlığıyla bir tablo daha oluşturulacaktır.

İncelemesi yapılacak olan özde çeviri ve aslına çeviri metinlerinin künyeleri şu şekildedir:

Metin Türü	Metinlerin Künyesi
Özde Çeviri	François Coppée, 1892, <i>La tête de la sultane, Œuvres complètes de François Coppée</i> . Librairie L. Hébert, Poésies, tome II (pp. 224-234).
Aslına Çeviri	François Coppée, 1329 [1913], <i>Hikâye-i feth</i> , çev. Hüseyin Nâzım, İstanbul, Zarafet Matbaası.

KM’de geçen olay şu şekilde özetlenebilir: Büyük Murat’ın oğlu Sultan Mehmet diye başlayan manzumenin başında Sultan’ın tek hayalinin, tek düşüncesinin “Bizans” olduğu belirtilir. Sultan gece gündüz bunu düşünür. Sandal gezilerinde uzaktan da olsa Boğaz’ın maviliğine yansıyan kubbeleri gördüğünde bu iştiyacı daha da artmaktadır. Bu arzusuna ulaşmak için askerlere ihtiyacı olduğunu bilir ve yeniçerilerine sık sık altın ikramında bulunur. Yine de bu askerler uzun süre savaşmadığı için yeterince gelir elde edemez ve barış döneminde huzursuzluk çıkararak sultandan daha fazlasını talep eder. Onların şikâyetlerinden bıkan Sultan, bu duruma kızar, yeniçeri ağasını ortadan kaldırtır ve kendini Bursa haremine kapatır. Askerler öfkeyle bağrışmaya başlar ve eski sarayın etrafında toplanır. İsyancı askerler arasında hızla bir haber yayılır. Habere göre Sultan, mavi gözlü bir kadına vurulmuştur, bir köşkün bahçesinde gölgede bu kadına elinde gitarla Hafız’dan Farsça şiirler okur, artık şanına yakışır bir şekilde savaş ve fetihlerle değil, duygularıyla yaşamak istemektedir. Bu haber üzerine askerinin isyanı artar, öfke denizler gibi büyür. Sultan’ı şehvet düşkünlüğü ve korkaklıkla

13 Bu çalışmanın ana çerçevesi, özel adların gruplandırılması ve hazırlanan tablolar, Prof. Dr. Didem Tuna’nın 2020 yılında yayımladığı “Yazarın zihninde bir çeviri edimi: Özde çeviri ürünü olarak kaynak metin ve aslına çevirisi” başlıklı makalesi örnek alınarak oluşturulmuştur.

itham ederler. “Artık hakkımız olan parayı değil, kavga, savaş ve kan istiyoruz, Osman’ın kılıcı paslanıyor, onu görmek, onunla konuşmak istiyoruz, açın kapıyı, yoksa kırarız, Sultan’ı istiyoruz” diye sarayın kapısına dayanırlar. Halil Paşa, gizli bir odada Sultan’ın huzuruna çıkar. Sultan, kadınının çok güzel olduğunu, ona Hafız’dan şiirler okuduğunu, Paşa’nın zamanlamasının kötü olduğunu söylemesi üzerine Paşa içki, aşk ve şiir için uygun bir zaman olmadığını, isyan çıkaran askerin kapıya dayandığını, onların karşısına geçip kendini göstermek ve onlara yeniden itaat ettirmek için konuşması gerektiğini söyler. Sultan, Nubyeli haremağası Cem’e bir şeyler söyler ve isyan eden askerlerin karşısına çıkar. “Ne istiyorsunuz?” diye kalabalığa seslenince kalabalığın sesi kesilir. İçlerinden yaşlı bir yeniçeri sözcü olarak Sultan ile konuşmaya başlar, paraya ihtiyaçları olmadığını ancak “bir kadının kölesi olduğunuz söyleniyor, bu söylentinin sizi karaladığını ispat edin, atınıza binin, şahinlerinize Yunan ya da Arnavut’u gösterin, onu pençelerinin arasına alsınlar” deyince Sultan karşısındaki kalabalığa “bir aslanın çiçekle evcilleştirilebileceğine inandınız, şimdi pençesinin izini göreceksiniz” der ve Cem’in ona uzattığı deri çantadan yeni kopmuş kanayan bir kafa çıkarıp gösterir. Boğazından boynuna kadar kesilmiş, gözleri gök renginde olan kadının kafası neredeyse canlı gibidir. Bu manzarayı gören kalabalık, sessizliğe bürünür. Buradan Marmara Denizi’ne kadar her yer, o kalabalık, yer, gök, deniz, her yer kıpkırmızıdır. KM’nin şairine göre prens, cellada dönüşmüştür ve bu kızılık da İstanbul’un fethinde Sultan’ın ortalığı kan denizine çevireceğinin işaretidir. Biraz önce isyan eden askerler şimdi Sultan’ın ayağına kapanır ve Sultan da vezirine işaret ederek şimdi onlar bana Bizans’ı alacaklar, der.

3.1. Kişi Adlarının Aktarılması

İncelenen KM’de Coppée, sadece Türk tarihini değil, dünya tarihini de derinden etkileyen bir olayın başkahramanı olan Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’un fethi öncesinde yaşadığını kurguladığı bir olayı anlatmaktadır. Fetih öncesi yeniçerilerin Sultan’a isyanı ve Sultan’ın da onları yatıştırıp fetih için hırs ve moral olarak hazır hale gelmelerini sağladığı bu olay çevresinde birçok tarihi şahsiyet adı karşımıza çıkmaktadır. Tarihi şahsiyetlerin dışında Fars kültürünün en büyük şairlerinden biri olan Hafız’ın adı da geçmektedir. Çevirmen Hüseyin Nâzım, “arz-ı merâm” başlığıyla yazdığı ön sözde KM’deki bazı kısımları Türk kültürüne uymadığı için çevirmediğini belirtmiştir. Tablo 1’de de görüldüğü üzere bazı tarihi şahsiyetlerin adları KM’de olduğu halde EM’ye aktarılmamıştır. Bu adların EM’de bulunmaması, çevirmenin ön sözdeki ifadeleriyle ilişkilendirilebilir. KM ve EM’deki kişi adları, KM’de yer alma sıralamasına göre şu şekildedir:

Tablo 1. Kişi adları

Fransızca Kaynak Metin - Özde Çeviri	[Osmanlı] Türkçe[si] Erek Metin - Aslına Çeviri
Mourad	Sultan Murad
Mahomet, Mahomet Deux	Mehmed, Ertuğrul'un avare hafidi, şeh-i devrân, şeh-i cihân, şâh-ı zamân, hünkâr, hakan, metbu, şîr-i jiyân, percîn-i gazâb
Othman	Osman
Khalil-Pacha, Khalil	Sadr-ı hezâr-sâle-i devlet
Hafız	Hâfız-ı Şîrâzî
Djem, nègre	Cem
Bayézid-Pacha (zamanından bir yeniçeri)	(yaşlı, vakur bir çeri)
Scander-beg	-----
Hunyade	-----
Drakul Pempaleur	-----

KM'de geçen ilk tarihi şahsiyet, “Mourad” olarak gösterilen II. Murat'tır. Sonrasında da KM'de “Mahomet” ve “Mahomet deux” şeklinde geçen Fatih Sultan Mehmet'in, EM'de bir kez “Mehmed” olarak geçtiği ve bahsi geçen diğer dizelerde ise “Ertuğrul'un avare hafidi, şeh-i devrân, şeh-i cihân, şâh-ı zamân, hünkâr, hakan, metbu, şîr-i jiyân, percîn-i gazâb, Hazret-i Sultan, Sultan” şeklinde EM'ye aktarıldığı görülmektedir. KM'de yer alan tüm özel adlar, Sultan Mehmet ile ilişkili olan şahsiyetlerdir. KM'nin Türkçede “Büyük Murat'ın oğlu, Sultan Mehmet” anlamına gelen “Le fils du grand Mourad, le sultan Mahomet” dizesinde geçen ve bir sıfat olan “grand” sözcüğü, EM'de “Sultan Mehmet” için kullanılmış ve dize çevirmen tarafından EM'ye “Sultan Murad'ın o büyük oğlu Mehmed” şeklinde aktarılmıştır. “Murat” adı, Sultan Mehmet'in babası olması dolayısıyla KM'de ve EM'de geçmektedir. KM'de geçen bir diğer Osmanlı sultanı da Osman'dır. Türkçede “Osman'ın büyük kılıcı [kınında] paslanıyor” anlamına gelen KM'deki “Le grand sabre d'Othman se rouille” dizesinde Osman adı geçmektedir. Savaşmayıp da sürekli beklemekten huysuzlanan askerlerin Sultan Mehmet'e söyledikleri bu cümlede geçen “Othman” sözcüğüyle Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey kastedilmemiş, Osmanlının kılıcının savaşta kullanılması gerektiği ima edilmiştir.

KM’de geçen tarihi şahsiyetlerden ikisi için EM’de dipnot verilerek birinin adına, diğerinin de ne iş yaptığına dair bilgi notu düşülmüştür. KM’de farklı dizelerde “Khalil-Pascha” ve “Khalil” şeklinde geçen paşanın adı EM’de geçmemekte ve “sadr-ı hezâr-sâle-i devlet” tamlaması olarak aktarıldığı görülmektedir. Bu tamlamaya bir dipnot verilerek ünvanı söylenen bu kişinin “Halil Paşa” olduğu belirtilmiştir. KM’de geçen “Djem” adı ise EM’de “Cem” olarak gösterilmiş ve dipnotta da “haremağası” şeklinde açıklama yapılma gereği duyulmuştur. Sultan’ın oğullarından birinin adı da “Cem” olduğundan KM’de geçen “Haremağası Cem” ile “Şehzade Cem”in karıştırılmaması amacıyla bu dipnot ile açıklama yapıldığı düşünülebilir. Ayrıca bu haremağası için KM’de bir dizede de Türkçede “siyahî” anlamına gelen “nègre” sözcüğü kullanılmış; ancak EM’ye “Cem” şeklinde aktarılmıştır. Osmanlı Devleti’nde harem, Batılılar tarafından her dönemde ilgi görmüştür. Haremdeki hizmetliler ve haremağaları hadımdır ve genellikle siyahîdir. KM’nin şairinin Türk kültürüne ait bu özelliği iyi bildiği, manzumesinde kullandığı sözcüklerden anlaşılmaktadır. Osmanlı haremiyle ilgili şu bilgiler önem arz etmektedir:

“Osmanlı saraylarında görev yapan hadımların diğer medeniyetlerdeki hadımlardan temel farkı, hiçbirinin Osmanlı tarafından hadım edilmiş olmamasıdır, hepsi Orta Afrika’dan ya da Habeşistan’dan getirilenlerin köle olarak satın alınması yolu ile temin edilmiştir. Bunun sebebi, bir kişiyi cinsel arzularından mahrum bırakmanın yani hadım etmenin İslam hukukunda caiz görülmemiş olmasıdır. Osmanlı şeyhülislamı hadım etmenin ya da olmanın caiz ve meşru bir fiil olmayacağına dair kesin fetvalar vermişlerdir. [...] Osmanlı sarayında çeşitli konumlarda görev alan hadımlar ak hadımlar ve siyah hadımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ak Hadımlar: Osmanlılar genişleme zamanında ak hadımları daha çok esirlerden sağlıyorlardı. Macarlar, Almanlar, Slavlar daha sonraları Gürcü, Ermeni ve Çerkezlerden hadım olanlar satın alınarak temin edilen bu hadımlara ak ağalar adı verilmekteydi. Fakat bunlar dayanıksızdı ve hadım edildikten sonra da çoğu ölüyordu”¹⁴.

Haremde özellikle siyahî hadımlar görev almıştır. Bunlardan bir ocak kurulmuş ve “Ağalar Ocağı” denilmiştir. Haremağalarının en üst rütbelisi Kızlar Ağasıdır. Haremde hadımlara görev verilmesinin en önemli nedeni üreme yetisinden yoksun olmalarıdır.

14 Feyza Görez, “Çin ve Osmanlı İmparatorluklarında Hadımlık Müessesesinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi*, cilt 10, sayı 1, 2021, s. 85.

Tarihi şahsiyetler dışında KM'de adı "Hafız" olarak geçen ve EM'ye de aynı şekilde aktarılan tek isim, "Gazelleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri sayıl[an]...bilinmeyen veya görülmeyen dillere ve sırlara tercüman olduğu için kendisine 'Lisânü'l-gayb' ve 'Tercümânü'l-esrâr' lakapları da verilen"¹⁵ büyük Fars şairi Hâfız-ı Şîrâzî'dir. KM şairinin Sultan Mehmet'in Cezayir menekşesi renginde gözleri olan cariyesine şiir okuduğu anı tasvir ederken "Hafız" adını kullanmış ve Sultan'ın bu büyük şairin şiirlerini terennüm ettiğini kurgulamıştır.

"Bayézid-Pacha" adı KM'de geçen ancak EM'de geçmeyen tarihi şahsiyetlerden biridir. Paşa'nın kendisi değil, onun döneminden kaldığı belirtilen bir yeniçeri, sarayın kapısına dayanan isyancı askerlerin sözcüsü olarak Sultan Mehmet'in karşısına geçip onunla konuşur. Türkçede "Bayezid Paşa zamanının bir gazisi" anlamına gelen KM'deki "Un vétéran du temps de Bayézid-Pacha" dizesi, EM'ye "yaşlı, vakur bir çeri" şeklinde aktarılmıştır. Yıldırım Bayezid'den sonra Bayezid Paşa, Çelebi Mehmet'e bağlı kalıp hizmetlerine devam etmiştir. Çelebi Mehmet zamanında veziriazamlığa ve Rumeli beylerbeyliğine yükselir. Karışıklık çıkmasını önlemek amacıyla Çelebi Mehmet'in vefatını kırk gün gizler ve Sultan Murat'ın padişah olmasını sağlar¹⁶. Bu Paşa döneminden kalma bir yeniçerinin Sultan Mehmet ile olan diyalogu KM'de yer alırken bazı dizeler EM'ye yine aktarılmamıştır. EM'ye aktarılmayan bu dizelerde "Scander-beg", "Hunyade" ve "Drakul Pempaleur" gibi tarihi şahsiyet adları geçmektedir. Sultan Mehmet ile konuşan ve EM'ye "yaşlı, vakur bir çeri" olarak aktarılan bu yeniçerinin Sultan Mehmet'e söylediği "Seni seviyoruz, sana saygı duyuyoruz, senin şanın için ölmeye hazırız, sen inananların komutanısın" gibi methiyelerden sonra "Babanın en yaşlı askerine izin ver; Scander-beg, Hunyade ve Drakul Pempaleur onun emrinde cesaretle savaştı" ifadelerinde bu üç yabancı tarihi şahsiyetin adı görülmektedir. Kılıçlarının kınında paslanmasını istemeyen, savaşa çıkmak isteyen ve Sultan Mehmet hakkındaki söylentilere inanıp sarayın kapısına dayanan askerlerin sözcüsü olan bu yaşlı gazinin sözlerinden Scander-beg, Hunyade ve Drakul Pempaleur'ün Sultan II. Murat komutasında Osmanlı için mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Bu yabancı adlar, EM'ye hiç aktarılmamıştır. Scander-beg ile ilgili tarih kaynaklarında şu bilgiler verilmiştir: Asıl adı Gjergi Georges olan ve Batılı kaynaklarda Scanderbeg olarak geçen bu şahsiyet daha sonra İskender Bey olarak nam salar ve Arnavutların milli kahramanı olur. II.

15 Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, cilt 15, 1997, s. 105a.

16 Aydın Taneri, "Bayezid Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, cilt 15, 1992, s. 243a.

Murat'ın sarayında iç oğlanı eğitimi alarak yetişir ve Müslüman olup İskender adını alır¹⁷. Hunyade ve Drakul Pempaleur ile ilgili şu bilgiler de KM'yi oluşturan anlam evrenini anlamak için yararlı olacaktır: Acımasızlığıyla ve işkence yöntemleriyle ön plana çıkan, Osmanlıya karşı giriştiği mücadeleleriyle Romanya'da kahraman ilan edilen, Batılılar tarafından “vampir”, Osmanlılar arasında da “Kazıklı Voyvoda” olarak tanınan ve Gazi Mihaloğlu tarafından başı kesilerek öldürülen Vlad Dracul, 1436 yılında Eflâk yönetimine geçer. Osmanlı ile düşmanca ilişki yürütmek ister. Ancak Macar Kralı Sigismund ölünce Vlad, Bursa'da sultana tâbi olur. Mihaloğlu Ali Bey ile 1437 yılında Erdel seferine çıkar. 1439 yılında ise Osmanlının yanında olmaktan vazgeçer ve Macarlarla anlaşır. Bunun üzerine Gelibolu'da hapsedilir¹⁸. Drakul tam olarak Osmanlıya tabi olmamış, eline geçen her fırsatta devlete karşı gelmiş ve Osmanlıya karşı ittifaklara dâhil olmuştur.

Erdel'de ortaya çıkan Hunyadi Yanoş'un Osmanlıya karşı en büyük başarısı olarak 1442 yılında Mezid Bey'in kuvvetlerini Sibiu/Hermannstadt'ta durdurup bozguna uğratması gösterilir. 1456 yılında Sultan Mehmet'in Belgrad Kuşatması'nda Osmanlının başarısız olmasında oynadığı rol, ona Macarlar arasında büyük bir şöhrat kazandırır; ancak bu kuşatma sırasında yayılan veba nedeniyle ölür.

Tablo 1'de yer alan özel adlar, günümüzde de kullanılan adlar olup KM'de kaynak dilin telaffuzuna uygun şekilde verilmiştir. Bu bölümde Halil Paşa ve Bayezid Paşa gibi Türk tarihinde önemli yer tutan tarihi şahsiyetler ile “Scanderbeg”, “Hunyade” ve “Drakul Pempaleur” gibi yabancı tarihi şahsiyet adları ile ilgili araştırma yapıldığı tarihin akışında nasıl rol oynadıklarına dair kısaca bilgiler verilmiştir.

3.2. Halk, Toplum ve Topluluk Adlarının Aktarılması

Kaynak metin olan Fransızca manzume, bir roman gibi geniş bir olay örgüsüne sahip olan uzun bir metin olmadığı için ve ele aldığı konu da kısıtlı bir mekânda geçtiği için KM'de çok fazla toplum ve topluluk adı geçmemektedir. KM ve EM'de geçen halk, toplum ve topluluk adları, KM'de yer alma sıralamasına göre şu şekildedir:

17 Halil İnalçık, “İskender Bey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, cilt 22, 2000, s. 561a-b.

18 Yusuf Heper, “Sultan Mehmed'in Eflâk Prensi III. Vlad Drakula (Kazıklı Voyvoda) ile Olan Mücadelesi”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, cilt 6, sayı 12, 2023, s. 434.

Tablo 2. Halk, toplum ve topluluk adları

Fransızca Kaynak Metin Özde Çeviri	[Osmanlı] Türkçe[si] Erek Metin Ashna Çeviri
Nubien	-----
Epirote	-----
Le Grec	-----
L'Albanais	-----

Toplum adı olarak KM'de geçen ilk özel ad, Türkçede “Daha sonra Nubyalı hadım Cem’i işaret ederek” anlamına gelen “Puis, faisant signe à Djem, l’eunuque nubien” dizesindeki “nubien” sözcüğüdür. KM'deki ifadede haremağası Cem’i tasvir ederken onun nereli olduğu ve hadım olduğu söylenmiş ancak EM'de sadece yukarıda da bahsedildiği üzere bir dipnot ile Cem’in haremağası olduğu belirtilmiş, hadım olduğu ve nereli olduğuna dair bilgiler ise EM'ye aktarılmamıştır. Kaynak kültür okuru, haremden görev yapan haremağalarının hem siyahî hem de hadım olması gerektiğini bilemeyecekleri için KM şairinin Cem ile ilgili bu ayrıntıyı verme gereği duymuş olduğu söylenebilir. Erek kültür okuru ise bu bilgilere zaten vakıf olduğundan EM'ye aktarılmamış olabilir. Ancak haremağasının nereli olduğu bilgisi de EM'ye aktarılmamıştır. KM'deki “nubien” sözcüğü Türkçede “nubyan, nübyeli” anlamlarına gelmektedir. Nûbe (ya da Nubye), Afrika'da topraklarının çoğu Sudan'da, az bir kısmı da Mısır'da kalan bölge olarak nitelendirilmektedir. Bu bölgenin insanları da “Nûbî” olarak anılmaktadır¹⁹.

“Mavi gözlü bir Epirot’un zafer kazandığı söylenmektedir” anlamına KM'deki “On dit qu’une Épirote aux yeux bleus triompha” dizesinde geçen “Épirote” sözcüğü ile Epir bölgesinden olan bir kadın kastedilmiştir. Bu kadın, manzumenin başlığında geçen ve “la Sultane” olarak gösterilen ancak adından hiç söz edilmeyen manzume karakteridir. Bu ad da EM'ye aktarılmamıştır.

KM'de geçen diğer toplum adları Türkçede “Rum, Yunan(lı), Grek” anlamına gelen “le Grec” ve “Arnavut” anlamına gelen “l’Albanais” sözcükleridir. Türkçede “Yaşlı şahinlerine Yunan’ı ya da Arnavut’u göster” anlamına gelen KM'deki “Montre à tes vieux faucons le Grec ou l’Albanais” dizesinde geçen bu adlar, yaşlı yeniçerinin Sultan’la olan diyalogunda karşımıza çıkmaktadır. Yeniçeriler arasında, haremden bir cariye kölesi olduğu ve savaşa çıkmak istemediği gibi hakkında rivayetler dolaşan Sultan’a yaşlı yeniçerinin “atınıza

19 Nebi Bozkurt, “Nûbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, TDV Yayınları, cilt 33, 2007, 222a-b.

binip savaş konumunuzu alın ve askerlerinize gösterin Yunan'ı ya da Arnavut'u" sözleriyle "askerleriniz hazır, emredin buraları fethetsinler, alıp getirsinler size" demek istenmektedir.

3.3. Coğrafi Oluşum ve Yer Adlarının Aktarılması

Bir önceki başlıkta da belirtilen nedenlerden dolayı KM'de coğrafi oluşum ve yer adları da oldukça sınırlıdır. Bu alt başlık altında ele alınan özel adlar ile bir önceki alt başlıkta ele alınan özel adların bir diğer ortak noktası da KM'de geçen özel adların çoğunun EM'ye aktarılmamış olmasıdır.

Tablo 3. Coğrafi oluşum ve yer adları

Fransızca Kaynak Metin Özde Çeviri	[Osmanlı] Türkçe[si] Ereğ Metin Aşına Çeviri
Byzance	Bizans, Rum mülkü
Epire	-----
Bosphore	-----
Brousse	-----
La mer de Marmara	-----

Tablo 3'te de görüldüğü üzere KM'de yer alan ilk yer adı, EM'ye dört kez "Bizans" ve bir kez de "Rum mülkü" şeklinde aktarılan "Byzance"tır. Yaklaşık bin yıllık bir imparatorluğun toprakları içerisinde yer alan İstanbul şehrinin adı KM'de geçmez; ama bu toprakların tamamı Sultan Mehmet'in rüyası ve en büyük hayali olarak gösterilir. "Byzance" sözcüğü KM'nin üçüncü dizesinde ve son dizesinde geçmektedir. İlk geçtiği ve Türkçede "Tek bir düşüncesi ve hayali vardı" anlamına gelen "N'avait qu'une pensée et qu'un rêve: Byzance!" dizesinde II. Mehmet'in arzusu olarak gösterilirken "Ve şimdi, dedi, Bizans'ı bana alacaklar!" anlamına gelen "Et maintenant, dit-il, ils me prendront Byzance!" son dizede de manzumenin son sözcüğü olarak KM'de yer almaktadır. "Byzance" adı KM'de sadece iki kez geçmesine rağmen EM'de dört dizede karşımıza çıkmaktadır. Sultan Mehmet'in hayaliyle başlayan manzume bu hayaline kavuşmak üzereyken son bulmaktadır.

KM'de geçen yer adlarından Türkçede "Boğaz, Boğaziçi" anlamlarına gelen "Bosphore", Bursa" anlamına gelen "Brousse" ve "Marmara Denizi" anlamına gelen "La mer de Marmara", EM'ye aktarılmayan adlardır. Türkçede "Kubbeleri Boğaz'ın masmavi sularına yansıyor" anlamına gelen KM'deki "Ses dômes se mirer dans l'azur du Bosphore" dizesi; Türkçede "Ve kendini Bursa sarayındaki

haremine kapattı” anlamına gelen KM'deki “Et s’était enfermé dans son harem de Brousse” dizesi ve Türkçede “Marmara Denizi’ne kadar tüm ufuk” anlamına gelen KM'deki “Tout l’horizon, jusqu’à la mer de Marmara” dizesi EM’ye aktarılmamıştır. KM’de geçen yer adlarından “Byzance” sözcüğü hariç diğer adların EM’ye aktarılmadığı görülmektedir. Ayrıca Yunanistan’ın kuzeybatı ve Arnavutluk’un güney kesimlerinden oluşan ve önemli bir nüfusu Arnavut olan “Epir” bölgesi de KM’de geçmesine rağmen EM’ye aktarılmayan bir diğer yer adıdır.

4. Fransızca Kaynak Metinde Geçen Türkçe Sözcükler

Türk kültürüne ait bazı sözcükler ve dini terimler, KM’de Türkçe olarak geçmektedir. Ancak kaynak kültürde telaffuzun kolay olması amacıyla bu sözcük ve terimlerin kaynak dile uygun bir şekilde yazımı söz konusudur. Bu sözcüklerle ilgili KM’de herhangi bir açıklama ya da dipnot bulunmamaktadır. Bu durum, Didem Tuna’nın özde çeviri bağlamında Fransızca bir kaynak metni incelediği çalışmasındaki şu soruyu akla getirmektedir:

“Bu ifadeleri aslına çeviri bağlamında Türkçeye aktarma noktasında bir sorun söz konusu olmamakla birlikte, Fransızca metinde birer yabancı kelime olarak kalmış bu ifadelerin kaynak metin okurlarına ne ifade etmiş olabileceği de akla gelen bir sorudur. Örneğin, Rumeli valisi tamlaması aslında Fransızca olarak ifade edilebilecekken “Rouméli-Valicy” şeklinde ikinci sözcükteki iyelik eki dahi korunarak aktarılmış ve böylelikle kaynak metin okuru açısından anlaşılması pek de mümkün görünmeyen bir şekilde sunulmuştur”²⁰.

Tuna’nın²¹ da ifade ettiği gibi kaynak kültür okuru “le vizir, hadji” turban, aga” gibi Türkçe sözcükleri Fransızcada telaffuz edildiği şekliyle okuduğunda herhangi bir açıklama olmadığı için ne anlayabilir? Kimi din kimi kıyafet kimi de devlet yönetimiyle ilgili olan bu sözcükler, kaynak kültür okurlarına Türkçe olarak sunulmuştur. Tuna’ya göre Türkçe sözcüklerin bu şekilde KM’de geçmesi, “kaynak metnin özde çeviri niteliğinin pekişmesini sağlamaktadır”²².

20 Didem Tuna, “Yazarın Zihninde Bir Çeviri Edimi: Özde Çeviri Ürünü Olarak Kaynak Metin ve Aslına Çevirisi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 8, Kasım 2020, s. 893.

21 Tuna’nın “özde çeviri” kavramıyla ilgili bir başka çalışması için bkz. Tuna ve Çelik, 2021.

22 a.g.e., 894.

Tablo 4. Fransızca Kaynak Metinde Geçen Türkçe Sözcükler

Fransızca Kaynak Metin Özde Çeviri	[Osmanlı] Türkçe[si] Erek Metin Aslına Çeviri
la sultane	-----
le sultan	sultan, hakan
Aga	-----
le vizir	vezir
Harem	-----
Divan	sedir
Turban	-----
Caftan	haftan
Padischah	padişah
Musulman	-----
Hadji	-----
Khalife	-----
minaret	-----
Allah	-----

KM’de geçen ve Tablo 4’te yer alan Türkçe sözcüklerden “la sultane, le sultan, aga, le vizir, harem, padischah” saray çevresi ve yönetimle ilgili Türkçe sözcüklerdir. “musulman, hadji, minaret, Allah” gibi diğer sözcükler ise dini terimlerdir. “Turban” ve “caftan” sözcükleri ise Türk kültürüne özgü kıyafetleri ifade eden kavramlardır. KM’nin başlığı Türkçede “sultanın kellesi” anlamına gelen *La Tête de la Sultane* ifadesidir. “La sultane” sözcüğü ile bir kadın karakter kastedilmiş olup bu sözcük EM’nin başlığına aktarılmadığı gibi Sultan Mehmet’in eşi olarak da EM’de hiç geçmemekte ve EM’nin ortalarında “mahbûbe-i bedbaht”, “mahbûbe-i dîlcû”, metnin sonlarında ise “bir kadın”, “mazlum kadın” şeklindeki tamlamalarla karşılanmıştır. KM’nin başlığı ile EM’nin başlığı uyuşmamaktadır ve farklı anlamlar içermektedir. EM’nin başlığı olan *Hikâye-i Feth* tamlaması, bir fetih hikâyesinin konu olarak işleneceğini ima etse de metinde Sultan Mehmet’in, hareminden menekşe gözlü bir cariyesinin idamıyla isyan eden yeniçerilerinin gönlünü fethedip onları İstanbul’un fethine moral ve arzu olarak hazırlaması anlatılmaktadır. “İstanbul” sözcüğü KM’de hiç geçmese de EM’nin başlığından kastedilen fethin, daha manzumenin ilk dizelerinden itibaren Sultan Mehmet’in

rüyalarını süsleyen İstanbul'un fethi olduğu anlaşılmaktadır. KM'nin başlığında geçen "sultanın kellesi" ifadesi ile de isyankâr yeniçerilere gösterip yalanlarını boşa çıkarmak amacıyla Sultan Mehmet'in isteği üzerine; Sultan'ın kulu kölesi olduğu, uğruna savaşı bırakıp sarayda onunla eğlence hayatına daldığı iddia edilen cariyesinin idam edilip kesilen başı kastedilmektedir.

"Allah" sözcüğü KM'de dört kez geçmiş, buna karşın EM'de ise sadece bir kez geçmiştir. Ancak KM ve EM'de birbirini karşılayacak şekilde kullanılmamış, yani KM'de geçtiği şekliyle EM'ye aktarılmamıştır. KM'de geçen "harem, aga, turban, musulman, hadji, khalife, minaret" sözcükleri de EM'ye aktarılmayan diğer Türkçe sözcüklerdir. KM'de geçen ve Sultan Mehmet'in kendini Bursa haremine kapattığını belirten "Et s'était enfermé dans son harem de Brousse" dizesi de EM'ye aktarılmamıştır. Bu dizede geçen hem "harem" hem de "Brousse" sözcükleri EM'de yoktur. Ayrıca KM'de "harem" sözcüğünün geçtiği bir başka dize ise şudur: "De frapper au harem et d'approcher du maître / Insiste pour le voir et veut être entendu". Vezirin Sultan Mehmet'i görmek için harem kapısını çaldığı, bunda ısrar ettiği ve sesini duyurmak istediği belirtilmiştir. Ancak bu dizedeki kapısı çalınan "harem", EM'de "Metbuuna arz etmek için hâli hatırı / Dîvân-ı hümâyûna heman oldu şitaban" dizelerinde geçtiği üzere "dîvân-ı hümâyûn" olarak aktarılmıştır. Osmanlıda hareme hiçbir erkek girmemiştir. Hadım olmalarına rağmen haremağalarının dahi haremdeki kızların odasına girmesi yasaktır. Dolayısıyla KM'de Fransız şairin, Sultan Mehmet ile konuşmak üzere veziri hareme göndermesi, EM'ye günümüzde "Bakanlar Kurulu" olarak nitelendirilebilecek "Dîvân-ı Hümâyûn"a çıkmak şeklinde aktarılmıştır.

KM'deki "hadji" ve "musulman" sözcükleri, Sultan Mehmet'e isyan eden askerler adına onunla konuşmak için kalabalığın önünde Sultan'ın huzuruna çıkan yaşlı gazi yeniçeri için kullanılan ifadelerdir. KM'deki "Et je te parle ici pour tous tes janissaires / Aussi vrai que je suis musulman et hadji!" dizelerinde konuşturulan bu yeniçeri, tüm yeniçeriler adına konuştuğunu söyler ve "Hacı ve Müslüman olduğum kadar doğru" diyerek de sözlerinin doğruluğuna Sultan Mehmet'i inandırmak ister. KM'deki bu ifadeler ve bu ifadelerin geçtiği dizeler de EM'ye aktarılmamıştır. KM'de "Vous osez m'accuser, moi, sultan, moi, khalife" dizesinde geçen "khalife" sözcüğü burada dini bir terim olarak değil, KM şairinin Sultan Mehmet'i Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak göstermesini kasteden bir sözcük olarak kullanılmıştır. Nitekim hilafetin Osmanlılara geçmesi için bu manzumenin başkarakteri Sultan Mehmet'in torunu olan Yavuz Sultan Selim dönemini beklemek gerekecektir.

Coppée'nin bu manzumesini Osmanlı Türkçesine aktaran Hüseyin Nâzım, kaynak metni biçem bakımından türüne sadık kalarak yine bentlerden oluşan bir manzume şeklinde çevirmiş ve bu çevirisinde aruz ölçüsü kullanmıştır. Aruzun da “mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün” kalıbını kullanmıştır. Çevirmen, bentleri oluşturan dize sonlarında bazen redif bazen kafiye ve bazen de hem redif hem kafiye kullanmıştır. Kaynak kültür için yazılan ve bentlerden oluşan bir manzumeyi erek metne aktarırken yine bentlerden oluşan hem içerik hem de biçem bakımından KM’ye sadık kalması ve bunu yaparken de vezin olarak aruz veznini kullanması, çevirmenin maharetini göstermektedir. Buna rağmen Osmanlıları ilgilendiren ve “bir Fransız şairine mutavvel bir manzume yazdıran bu mevzuun yalnız el elinde kalmasını kıskandım ve bu kıskançlık beni bu eseri tercümeğe sevk etti” diyen çevirmen, çevirisi için elinden gelenin ancak bu kadar olduğunu ve Mehmet Emin Bey gibi Türk ruhunu kavrayan büyük bir isim tarafından çevrilmesinin daha iyi olacağı görüşünü beyan ederek çevirdiği bu manzumenin ön sözünde şair olmadığını, insanların “can gözünü açan şiirlerin” milli menkıbeleri anlatanlar olduğunu, bir millete varlığını hissettirmek için başvuru kaynaklarından birincisinin şiir olduğunu söyler²³ ve çeviri yaparken nasıl bir tutum takındığını şöyle izah eder:

“*Hikâye-i Feth* ismini verdiğim bu manzume ‘Fransuva Kope’nin ‘*La tête de la Sultane*’ unvanlı manzum bir eserinin tercümesidir. Tercümede aslının pek az bir kısmını tadil ettim; buna mecburdum: Fransuva Kope vakaya bir Fransız gözüyle bakmış, öyle tasvir etmiş; hâlbuki benim bir Türk gözüyle bakmaklığım zaruri idi. Eserin nihayetinden bir kısmını da tayy ettim; bu kısım, vakanın Bursa’da cereyanı esnasında gurûbun Marmara sahilindeki irtisamatını musavverdir. Bursa’da sarây-ı pâdişâhî önünde cereyan eden bir vaka tasvir edilirken Marmara sahillerindeki gemilerin sirenlerinden bahsetmek bana garip göründü”²⁴.

Yazdığı bu yanmetinde çevirmen, kaynak metni çevirirken nasıl bir tutum takındığını, nasıl bir yol izlediğini ve erek metne aktarmayıp kaynak metnin hangi kısmını attığını da söyleyerek hem birinci ağızdan çeviri sürecine ışık tutmuş hem de bunun nedenlerini bildirmiştir. Çevirmen, olaya bir Fransız gözüyle bakan kaynak metin şairinin oluşturduğu metne bir Türk gözüyle baktığı için aslının çok az bir kısmını “tadil” etmiş, yani değiştirmiş ve metnin sonuna doğru bir kısmı

23 François Coppée, *Hikâye-i Feth*, çev. Hüseyin Nâzım, İstanbul, Zarafet Matbaası, 1329 [1913], s. 3-4.

24 a.g.e., s. 4.

da “tayy” etmiş, yani silip erek metne aktarmamıştır. Hüseyin Nâzım, Bursa’da saray çevresinde cereyan eden ve kimilerini dehşete düşürürken kimilerini de coşkuya boğup galeyana getiren kanlı bir olay anlatılırken Marmara sahillerinde gün batımının tasvirinden ve gemilerin sirenlerinden bahsetmenin kendisine garip görüldüğü için, kaynak metnin bu kısmına erek metinde yer vermemiştir.

5. Sonuç

Fransız Akademisine seçilen ve on dokuzuncu yüzyıl Fransız edebiyatının önemli isimlerinden biri olan François Coppée *La Tête de la Sultane* başlıklı bir manzume yazmıştır. Bu manzumesinde Sultan Mehmet’in en büyük düşüncesi, rüyası, hayali ve arzusu olan İstanbul’u fethetme isteğini ve bu fetihden önce yaşanan bir olayı anlatmıştır. Bu olayın gerçekle uzaktan yakından ilgisi olmadığını ve tamamen kurgusal bir metin olduğunu belirtmek gerekir. Sadece olayda geçen Sultan Murat, Sultan Mehmet, Halil Paşa, Hafız, Cem, Bayezid Paşa, Scanderbeg, Hunyade ve Drakul Pempaleur gibi karakterler gerçek birer tarihi şahsiyettir. Manzumede anlatılan olayın kurgu olduğu mekândan da anlaşılmaktadır. Bursa’da saray hareminden bahsedilmekte ve askerler orada galeyana gelip İstanbul’un fethi için coşmuş bir vaziyette beklemektedir. Gerçekte ise İstanbul’un fethi için hazırlıkların Edirne’de yapıldığı bilinmekte ve bu bilginin tarih kaynaklarında geçtiği görülmektedir. Coppée’nin Fransız kaynak okur kitlesi için Fransızca yazdığı bu manzumeyi Hüseyin Nâzım *Hikâye-i Feth* başlığıyla 1329 [1913] yılında Osmanlı Türkçesine çevirmiştir. Çevirmen, çevirisine “arz-ı merâm” başlığıyla bir ön söz yazmış ve bu ön sözde Türk kültürünü yakından ilgilendiren bir olayı anlatan manzumenin “el elinde kalmasını kıskan[dığı]” için çevirdiğini; ancak kaynak metin şairinin eserini oluştururken olaya bir Fransız gözüyle baktığını, kendisinin ise bu metne bir Türk gözüyle baktığını ve dolayısıyla çok az da olsa kaynak metnin bir kısmını erek metne aktarmadığını bir kısmını da değiştirdiğini söylemiştir.

İnceleme, Sündüz Öztürk Kasar tarafından çeviri göstergebilimi bağlamında çeviribilim dünyasına kazandırılan “özde çeviri” ve “aslına çeviri”²⁵ kavramları çerçevesinde yapılmıştır. Öztürk Kasar’ın ortayakoyduğu bu kavramlar bağlamında François Coppée’nin *La Tête de la Sultane* başlıklı manzumesi bir özde çeviri, bu manzumenin Hüseyin Nâzım tarafından *Hikâye-i Feth* başlığıyla Osmanlı Türkçesine yapılan çevirisi ise bir aslına çeviri örneği olarak değerlendirilebilir. Kaynak metin ile erek metin incelenirken kişi adları, halk, toplum ve topluluk adları ve coğrafi oluşum ve yer adları olmak üzere özel isimlerin çevirisi üç alt

25 Öztürk Kasar, *a.g.e.*, 2020, s. 2.

başlıkta incelenmiştir. Ayrıca bir de kaynak metinde yer alan Türkçe sözlükler ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Kaynak metinde yer alan Türkçe sözcükler, şairin zihninde gerçekleşen bir çeviri işlemine işaret etmektedir. Kaynak metinde geçen kişi adları, toplum adları ve coğrafi oluşum ve yer adları, metinde anlatılan olaydan dolayı tarihi adlardır. İstanbul'un fethiyle ilgili bir metin olduğu için KM'de adı geçen adların her biri birer tarihi şahsiyettir ve Osmanlı tarihinde belirli bir rol oynamış kişilerdir. "Bayézid-Pacha", "Scander-beg", "Hunyade" ve "Drakul Pempaleur" gibi tarihi şahsiyetlerin adları; "Nubien", "Épirote", "Le Grec" ve "l'Albanais" gibi toplum adları ve "Epir", "Bosphore", "Brousse" ve "La mer de Marmara" gibi coğrafi oluşum ve yer adları KM'de yer alan ancak EM'ye aktarılmayan özel adlardır. Ayrıca KM'de bulunan Türkçe sözcükler olan "aga", "harem", "turban", "musulman", "hadji", "khalife" ve "minaret" gibi sözcükler de EM'ye aktarılmamıştır.

Batı kültürünün Osmanlıya dair en çok merak duyduğu unsurlardan biri harem olmuştur. "Eş, zevce, herkesin girmesine müsaade edilmeyen yer, kadınlara mahsus oda"²⁶ gibi anlamlara gelen "harem", bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere herkesin erişmesinin mümkün olmadığı bir yerdir. Osmanlı haremî söz konusu olduğunda harem, hadım haremağaları hariç hiçbir erkeğin giremeyeceği ve sultanların mahremi olan bir mekân olduğu bilinmektedir. KM'nin şairi görmediği bir mekândan hareketle yeniçeriler tarafından isyana sebebiyet verecek derecede, bir cariye'nin sultanı esir alarak kendisine bağlaması, saraya hapsedmesi ve sultanın savaştan uzak durmasını, sonrasında da sultanın bu cariye'nin başını kestirerek yeniçerilerin önüne attırmasını Batılı okur kitlesi için bir Batılı gözüyle aktarır. Burada yaşanan olaylar şairin zihninde bir çeviri eyleminden geçirilerek anlatılmıştır. Türkçenin konuşulduğu Osmanlı topraklarında Fransız diliyle yazılan bu metin, tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri de farklı şekilde okura sunmaktadır. Alıcı kültür ve aktarılan kültür aynı değildir. KM şairinin algısı doğrultusunda yabancı bir kültüre aktarım söz konusudur. Çevirmenin ise KM şairinin zihninde gerçekleştirerek kaynak okura sunduğu özde çeviri metindeki bazı noktalara karşı çıktığı ve aslına çevirisinde yer vermediği görülmüştür. İnceleme sonucunda tespit edilen bulgular doğrultusunda Coppée'nin metnin bir çeviri metin olduğu, bu metinde zihinsel çeviri izlerinin görüldüğü söylenebilir. Türk kültürünün nasıl bir zihinsel çeviri sürecinden geçirilerek farklı kültürlerle aktarıldığını ve o kültürlerde nasıl algılandığını ortaya koyacağı için özde çeviriler üzerine inceleme yapılması bir gereklilik arz etmektedir.

26 <https://www.luggat.com/harem> (Erişim Tarihi: 17.10.2024).

Kaynakça

Bozkurt, Nebi, “Nûbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 33, Ankara, TDV Yayınları, 2007.

Coppée, François, *La Tête de la Sultane, Œuvres complètes de François Coppée*, Librairie L. Hébert, Poésies, tome II, 1892.

_____, *Hikâye-i Feth*, çev. Hüseyin Nâzım, İstanbul, Zarafet Matbaası, 1329 [1913].

Çelik, Kübra, “19. yüzyıl İstanbul’unun Julia Pardoe’nun Gözünden Özde Çeviri Kavramıyla Okunması ve Aslına Çevirilerinin Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim, İstanbul, 2021.

Görez, Feyza, “Çin ve Osmanlı İmparatorluklarında Hadımlık Müessesesinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi*, sayı 10 (1), Haziran 2021.

Gülmüş Sirkıntı, Halise, “Çeviri Göstergebilimi Bağlamında Özde Çeviri: Halide Edib’in *The Clown and His Daughter* Başlıklı Eserinin ve Çevirilerinin Yeni Kavramlar Işığında İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim, İstanbul, 2021.

Gülşen, Hacer, “‘Demircilerin Grevi’ Şiiri ve Tevfik Fikret’te François Coppée Tesiri Üzerine Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 49, 2013.

Heper, Yusuf, “Sultan Mehmed’in Eflâk Prensi III. Vlad Drakula (Kazıklı Voyvoda) ile Olan Mücadelesi”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, sayı 6 (12), 2023.

İnalçık, Halil, “İskender Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 22, Ankara, TDV Yayınları, 2000.

Kadri [Mahmut Sadık], “Fransuva Kope [François Coppée]”, *Servet-i Fünûn*, sayı 301, 1896.

Özmen, Kemal, *Modern Türk Şiirinde Fransız Etkileri*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016.

Öztürk Kasar, Sündüz, “Traduction de la ville sous le point de vue sémiotique: Istanbul à travers ses signes en trois langues [Göstergebilim Bakış Açısından Kent Çevirisi: Üç Dilde Göstergelerinin Anlatımıyla İstanbul]”, *Défis et enjeux de la*

médiation interculturelle, Nadine Rentel et Stephanie Schwerter (éds.), Frankfurt am Main, Peter Lang, 2012.

_____, “Çeviri Göstergebilimi ile Kent Göstergebiliminin Bütünleşik Bağlamında Özde Çeviri Kavramının İncelenmesi”, *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*, sayı 1 (1), 2020.

_____, “Çeviri Göstergebilimi Merceğinden Özde Çeviri Metinlerin Sınıflandırılması”, BAİBÜ – ICASTIS, 29 September-1 October 2022.

Öztürk Kasar, Sündüz - Çelik, Kübra, “Bir Özde Çeviri Örneği *The City Of The Sultan and Domestic Manners Of The Turks in 1836* ve Aslına Çevirilerinde Kenti Temsil Eden Göstergelerin Aktarımı”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 23, 2021a.

_____, “Göstergelerin Peşinde Kentin İzini Sürmek: *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836* ve Aslına Çevirileri”, in *INARS Congress*, 2021b.

Öztürk Kasar, Sündüz - Sırkıntı, Halise Gülmüş, “Çeviri Göstergebilimi Bağlamında Bir Özde Çeviri Örneği: *The Clown and His Daughter*”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 23, 2021.

Sannav, Sabri Can, “Dünden Bugüne Balkanlarda Bir Başkent: Edirne ve Edirne’de Yaşam”, *Electronic Turkish Studies*, sayı 14 (7), 2019.

Taneri, Aydın, “Bayezid Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 15, Ankara, TDV Yayınları, 1992.

Tuna, Didem, “Yazarın Zihninde Bir Çeviri Edimi: Özde Çeviri Ürünü Olarak Kaynak Metin ve Aslına Çevirisi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 8, Kasım 2020.

Tuna, Didem – Çelik, Begüm, “From Wiping out of the Meaning to Over-interpretation: The Translator as Covert Co-author in the Rewriting of İstanbul”, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17 (Special Issue 2), 2021.

Yazıcı, Tahsin, “Hâfız-ı Şîrâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 15, Ankara, TDV Yayınları, 1997.

<https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/francois-coppee?fauteuil=10&election=21-02-1884> (Erişim Tarihi: 08.01.2024).

<https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=nubien> (Erişim Tarihi: 01.05.2024).

<https://www.luggat.com/harem> (Erişim Tarihi: 17.10.2024).

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

